

YAĞ BİTKİLERİ ÜRETİMİ

Özer KOLSARICI¹, Dilek BAŞALMA², Necmi İŞLER³,
Halis ARIOĞLU⁴, Atilla GÜR⁵, Emine OLAN⁶, Canan SAĞLAM⁷

ÖZET:

Dünya da giderek artan nüfus artışına paralel olarak gıda maddeleri tüketimi de artmaktadır. İnsan beslenmesinde önemli bir yer işgal eden bitkisel yağların tüketiminin giderek artması bu yağların üretimine hammadde sağlayan yağ bitkilerinin önemini ortaya çıkarmaktadır. Ülkemizde tarımı yapılan yağlı tohumlar grubuna giren ürünleri ayçiçeği, çiiğit, susam, kolza, soya, yerfıstığı, haşhaş olarak sıralayabiliriz. Bu ürünler içerisinde sadece pamuk tohumu olan çiiğit yağ bitkisi olmayıp, ülke bitkisel yağ sanayinde önemli katkı sağlaması bakımından bu grupta yer verilmiştir. Büyük oranda insan beslenmesinde ülkemizde tüketilen bitkisel yağların % 48.4'ü ayçiçeğinden, %33.6'sı çiiğitten, %18'i de zeytin ve diğer yağ bitkilerinden elde edilmektedir. Bugün ülkemiz ayçiçeği üretiminin yaklaşık 2/3 'sinin sağlandığı Trakya Bölgesi'nde de ayçiçeği tarımında sorunlar yaşanmaktadır. Özellikle bölgede yetiştirilen buğdayla rekabette ayçiçeğinin fiyat paritesinin giderek olumsuz yönde etkilenmesi, üreticileri ayçiçeği yerine üst üste buğday ekimine teşvik etmektedir. Bu da yağlı tohum üretimimizi ve bitkisel yağ üretimimizi olumsuz etkilemektedir. Yıllardan beri birçok platformda uzmanlar tarafından ifade edilmesine rağmen ülkemizde yağ bitkileri üretimine ilişkin tutarlı tarımsal planlamaların yapılıp, uygulamaya sokulamayışı nedeniyle yıldan yıla bitkisel yağ açığımız artmakta ve bunu ithalatla karşılayabilmemiz içinde yaklaşık yağ ve yağlı tohum olarak 650 milyon dolar döviz ödenmiştir. Her türlü iklim bitkisinin yetiştirilebileceği ülkemizde bitkisel yağ açığımızın bu aşamaya gelmiş olması özellikle tarımsal açıdan Türkiye'nin kararlı bir siyasi ve deneyimli bir teknik kadronun yeterli düzeye getirilmemesindedir. Ayrıca yağlı tohum üretiminin istenen düzeyde artırılmaması, devletin özel kuruluşların ve üreticilerin konuya yaklaşımlarının yetersiz oluşu yanında üniversite ve araştırma kuruluşlarının bu konuda kapsamlı bir çalışma yapmalarından kaynaklanmaktadır.

-
- 1) Prof. Dr. Ankara Üniv.Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü, Ankara.
  - 2) Yard. Doç.Dr. Ankara Üniv.Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü, Ankara.
  - 3) Doç.Dr. Mustafa Kemal Üniv.Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü, Hatay.
  - 4) Prof. Dr. Çukurova Üniv.Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü, Adana.
  - 5) Doç.Dr. Harran Üniv.Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü, Şanlıurfa.
  - 6) Arş. Gör. Dr. Ankara Üniv.Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Ankara
  - 7) Yard. Doç.Dr. Trakya Üniv.Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü, Tekirdağ.

Son yıllarda Tarım Bakanlığı'na bağlı TÜGEM tarafından yağlı tohum üretimini arttıracak projeler geliştirilmiş ve DPT' ndan destek alınması için ön çalışmalarına başlanmıştır. Son yapılan " Yüksek Tarım Şura" sınca alınan bir kararlarla " Yağlı Tohumlu Bitkiler Danışma Kurulu" oluşturulması kabul edilerek, bu kurulun önemli yetkilerle desteklenmesiyle bitkisel yağ açığının kapatılabilmesindeki pratik çözüm-lere kolaylıkla ulaşılabilme hedeflenmiştir. Çeşitli yağ bitkileri için uygun ekolojik konumda olan Türkiye en kısa sürede bu avantajını en iyi şekilde kullanarak yağlı tohum ve bitkisel yağ üretiminde kendine yetebilecek ve üretim fazlasını ihraç edebilecek düzeye gelecektir.

1.GİRİŞ

Temel besin maddelerinden olan ve insan beslenmesinde önemli bir yere sahip olan yağa yaşamsal faaliyetlerini yürütebilmesi için insanların gereksinimi vardır. Bir yetişkin insanın günlük aktiviteleri için 2000-2400 kalori gerekli olduğu ifade edilmektedir. Dengeli ve sağlıklı beslenmenin gereği olarak da bu miktarın 650-750 kalorisinin yağlardan karşılanması gerekmektedir. 1 gram yağın 9 kalori verdiği bilindiğine göre; bir insanın bir günde yaklaşık 77 g yağ tüketmesi gerekir. Bu miktar yağın 1/3'ü sıvı olarak yemeklerle alınmalı, geri kalan 1/3'ü katı yağ olarak kahvaltılarda, geriye kalan 1/3'ü ise peynir, süt vb. besinlerden karşılanmaktadır. Bu hesaba göre doğrudan alınması gerekli toplam yağ miktarı günde 51 gramdır. Bu ise kişi başına yılda 18.6 kg yağ tüketilmesi demektir. Avrupa normlarında ise yılda yaklaşık 24 kg yağ tüketildiği takdirde sağlıklı bir beslenmeden söz edilebileceği vurgulanmaktadır. Türkiye'de kişi başına yıllık toplam yağ tüketimi konusunda değişik kaynaklarca çok farklı veriler vurgulanmakla beraber, bu değer bugün için kişi başına 17 kg/ yıl olarak alınması daha isabetli olacaktır. Bu değerden 3 kg/ yıl olarak zeytinyağı ve tereyağını çıkardığımızda kişi başına bitkisel yağ tüketiminin 14 kg olduğu görülecektir. Farklı kullanım alanları da dikkate alındığında yeterli bir beslenme koşuluyla ülkemizin toplam yağ gereksinimi 1.200 bin ile 1.500 bin ton arasında görülmektedir.

1998 yılı verilerine göre Türkiye'de bitkisel sıvı yağlar ve margarin üretimi 1.625.307 ton olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin rafine edilmiş ve işlenmiş yağ gereksinimi bulunmamaktadır. Ancak Türkiye'nin yıllık ham yağ ithalatı ile yağlı tohum ithalatı her geçen yıl artmaktadır. 1998 yılı Dış Ticaret Müsteşarlığı verilerine göre 610.762 ton bitkisel ham yağ ve 1.078.229 ton yağlı tohum ithalatı karşılığı olarak da yaklaşık toplam 910 milyon dolar döviz ödenmiştir. Buna karşılık ülkemizde işlenen bitkisel yağ ihracatından da 295.631 ton karşılığı 261.538 bin dolar döviz girdisi gerçekleştirilmiştir.

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun 25.4.1997 tarihinde protokol metinleri ve tarafların birbirlerine tanıdıkları tavizlerle soya yağı (ham) %100, soya yağı(rafine) %50, ayçiçek yağı (ham) %100, kolza ve hardal ham yağında %100

olarak ithalatında gümrük vergisinde indirim neticesinde Türkiye Avrupa ülkelerinden daha ucuz yağ ithalatı yapabilmektedir (Anonymous, 1999). Yağlı tohum üretimi bakımından büyük bir potansiyele sahip olan ülkemizde, bitkisel ham yağ ithal edilmesiyle yıllık 4.5 milyon ton tohum işleme kapasitesine sahip 153 adet ham yağ işleyen ve üreten fabrikanın hammadde yetersizliği nedeniyle % 50 kapasite ile çalışmasına neden olmaktadır. Ayrıca yağlı tohumların işlenmesi ile ortaya çıkan ham yağı işleyen yıllık likit yağ işleme kapasiteleri 3.0 milyon ton olan 60 kadar fabrikada ham yağ yetersizliği nedeniyle atıl kapasitede çalışmaktadır (Arioğlu,1999).Margarin üretimi yapan 1 milyon ton/ yıl kapasiteli 12 fabrikanın da 1998 yılı verilerine göre kapasite kullanımları % 60 dolayındadır. Genel olarak ifade edecek olursak bitkisel yağ sektöründe % 50 atıl kapasite kullanımı vardır. Bunun içinde öncelikle bitkisel ham yağ ithalatı yerine yağlı tohum üretim potansiyelini artırarak veya yağlı tohum ithal ederek yağ açığımızı kapatmalıyız.

Yağ bitkileri üretim alanlarının artırılmasında GAP illeri büyük bir potansiyel oluşturmaktadır. GAP projesi tamamlandığında 1.7 milyon hektar tarım alanlarının aşamalı olarak sulamaya açılması ile yağ bitkileri ekim alanı ve üretimi de büyük ölçüde artacaktır.İlgili kuruluşlarca saptanan GAP master planında öngörülen ürün deseninde soya için % 10, yerfıstığı, ayçiçeği ve susam içinde % 5 lik bir pay ayrılmıştır. Bilindiği gibi yağ bitkilerinden istenen verim potansiyelinin sağlanması tamamı ile sulamaya bağlı olduğundan GAP projesinin biran önce tamamlanması ülkemiz ekonomisi bakımından önem taşımaktadır. Yağ bitkileri yetiştiriciliğinin sulamaya bağlı olması, kuru tarım alanlarında yetiştirilebilen diğer tarla bitkilerine göre uzun yıllara dönük üretim ve tüketim projeksiyonlarının hesaplanmasında zorluklar çıkar-maktadır. Devletin sulanabilir tarım alanlarının artırılması için öngördüğü ileriye dönük sulama projelerinde, çeşitli nedenlerle ortaya çıkan gecikmeler yağ bitkileri için hedeflenen değerlerin gerçekleşmemesinde önemli etken olabilmektedir. Bu nedenlerle yağ bitkileri için geleceğe yönelik üretim projeksiyonları hesaplanırken daha ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir. Bu durum son yapılan 5 yıllık kalkınma projelerinde öngörülen hedeflere ulaşamadığı gibi 4. Teknik Tarım Kongresi'nde önerdiğimiz değerlere de ne yazık ki yaklaşamamıştır. Konuya bu açıdan bakıldığında; öncelikle yağ bitkilerinin ileriye dönük üretim projeksiyonlarının hesaplanmasında daha kısa süreleri kapsayan planlamaların yapılması sağlıklı bir yaklaşım olacaktır.

2. YAĞLI TOHURLU BİTKİLERİN DÜNYADAKİ DURUMU

Dünyada yağlı tohumlar tarımında; soya fasulyesi, yerfıstığı, ayçiçeği, kolza (veya kanola), mısır, zeytin, susam, palmiye tohumu, yağ keteni, aspir, hindistan cevizi ve hintyağı bitkileri anlaşılmaktadır. Ancak ülkemizde gerçek anlamda bu bitkilerden üretimi yapılan sadece yağlık olarak ayçiçeği ve zeytin

bir miktar da soya fasulyesi yan ürün olarak da yağ elde edilen mısır ve pamuktur. Dünyada bu bitkilerin oranlarına baktığımızda, ülkemizden tamamen farklı bir durum göze çarpmaktadır. Dünya toplam ekim alanı olan 200 milyon hektardan 290 milyon ton yağlı tohum üretimi gerçekleştirilmiş iken bu üretimin % 53'ü soya fasulyesi, % 13'ü kolza (kanola), %12'si pamuk tohumu, %10'u ayçiçeği, %7'si kabuklu yerfıstığı ve %5'inin de palmiye çekirdeği, susam, keten, hintyağı ve hindistan cevizi içerisine alan grup tarafından karşılanmıştır.

Dünya ayçiçeği üretimi Arjantin ve Çin'deki üretim düşüşlerinin etkisi ile son yıllarda gerilemiştir. Buna karşılık eski SSCB, Avrupa Birliği, ABD ve Hindistan'ın tohum üretimleri artmıştır. İşlenen tohum miktarı ise sürekli azalmaktadır. Dünya ayçiçeği yağı üretimi ve tüketimi azalan bir eğilim izlenmektedir. Mevcut stoklar hızla düşmektedir. Pamuk tohumu toplam arzı ve kullanımı 1997-1998 döneminde artış göstermiştir. Dünya pamuk tohumu stok düzeylerinin sabit kaldığı tahmin edilmektedir. Pamuk yağı üretimi eski SSCB, Hindistan ve Pakistana bağlı olarak azalış göstermiştir. Buna karşılık soya fasulyesi üretimi, özellikle ABD, Brezilya ve Çin'in üretime katkıları ile hızla artmaktadır.

Çizelge1. Önemli Yağlı Tohumlu Bitkilerin Dünya Üretim Değerleri

BİTKİLER	Üretim Değerleri (Milyon ton)	
	1997/98 Dönemi	1998 /99 Dönemi
Soya Fasulyesi	150.00	153.66
Kolza	34.00	36.65
Pamuk Tohumu	35.00	32.36
Yerfıstığı	26.00	28.09
Ayçiçeği	24.00	26.49
Hindistan cevizi	6.00	5.38
Palmiye Çekirdeği	5.00	5.40

Kaynak: USDA Situation and Outlook Reports

Çizelge 1 incelendiğinde; soya fasulyesi ve kolza üretiminin periyodik olarak yıldan yıla artış gösterdiği gözlenmektedir. Dünya soya üretimi 1997/98 yılında bir önceki yıla göre ABD'nde 9.4 milyon ton, Brezilya'da 3.9 milyon ton, Çin'de 1,5 milyon ton artış göstermiştir. 1998/99 yılında ABD, Hindistan ve Pakistan'daki üretim düşüşlerine rağmen Çin'deki pamuk tohumu üretiminin bir önceki yıla göre %95 ve eski SSCB'ndeki üretiminde %13.4 oranında artması ile toplam dünya pamuk tohumu üretiminin çok azda olsa bir düşüş trendine girmesini engelleyememiştir. Son 10 yıl içerisinde özellikle yağın kalitesinin de iyileştirilmesi ile yağlı tohumlu bitkiler arasında soya'dan sonra dünya da 2. sırayı alan kolza (kanola) da her yıl ekiliş ve üretimde artışlar göstermektedir. Başta Kanada ve Avrupa Ülkeleri'nden Fransa, Almanya, İngiltere ve Polonya'nın üretimi katkıları ile bu artışlar gözlenmektedir.

Çizelge2. Önemli Bitkisel Yağların Dünya Üretim Değerleri

BİTKİSEL YAĞLAR	Üretim Değerleri(Milyon ton)	
	1997/98 Dönemi	1998 /99 Dönemi
Soya Fasulyesi	22.1	23.3
Palmiye Çekirdeği	17.7	17.7
Kolza	11.2	12.3
Ayçiçeği	8.7	9.2
Yerfıstığı	4.0	4.4
Pamuk Tohumu	3.9	3.7
Hindistan cevizi	3.4	3.3

Kaynak: USDA Situation and Outlook Reports

Çizelge 3. Dünya Yağlı Tohumlu Bitkilerin Ekiliş, Üretim ve Verim Değerleri

Yağ Bitkileri		1994	1995	1996	1997	1998
SOYA FASULYESİ	A	62.467	62.406	61.607	67.117	70.689
	B	136.419	126.814	130.516	143.404	158.327
	C	2.184	2.032	2.119	2.137	2.240
KOLZA	A	22.840	23.861	21.898	28.815	24.987
	B	29.835	34.566	31.482	35.437	33.568
	C	1.306	1.449	1.438	1.488	1.343
PAMUK	A	32.131	35.681	34.644	33.667	33.180
	B	53.904	56.542	54.793	56.842	51.793
	C	1.678	1.585	1.582	1.688	1.561
YERFISTIĞİ	A	22.002	22.476	22.827	22.697	22.799
	B	28.832	27.990	31.531	23.160	30.972
	C	1.310	1.314	1.381	1.273	1.301
AYÇİÇEĞİ	A	18.470	21.476	20.629	19.492	21.251
	B	21.854	26.186	24.855	24.684	24.942
	C	1.183	1.259	1.197	1.217	1.174
SUSAM	A	6.449	7.875	7.176	6.939	6.705
	B	2.276	2.764	2.825	2.771	2.292
	C	353	381	394	400	342
ASPIR	A	1.100	1.184	1.101	1.098	1.121
	B	960	853	923	965	947
	C	876	720	838	879	845

Kaynak: TÜGEM, Yağlı Tohumlu Bitkiler Danışma Kurulu 1. Toplantı Raporu

A: Ekim Alanı (1000Ha) B: Üretim (1000 Ton) C: Verim (kg/ha)

Çizelge 3 incelendiğinde daha öncede ifade edildiği gibi dünya yağlı tohum üretim potansiyeli bakımından ilk sırayı soya fasulyesi almakta olup, bunu sırası ile kolza, pamuk (çiğit), yerfıstığı, ayçiçeği ve susam izlemektedir.

Dünya ülkeleri kendi iklim koşulları başta olmak üzere tarımsal politikaları gereği yağlı tohumlu bitkilerin üretim miktarlarını farklı şekillerde değerlendirebilmektedir. Çizelge 4'de bazı ülkelere ait yağlı tohumlu bitkilerin üretim miktarlarının oransal dağılımları, çizelge 5'de ise dünya yağlı tohum üretim miktarlarının ülkelere göre oransal dağılımları verilmiştir. Çizelge 4 incelendiğinde

ABD'nde ve İtalya'da en önemli yağ bitkisinin soya fasulyesi olduğu, buna karşılık Fransa'da kolzanın ilk sırayı aldığı, soya fasulyesinin ise en alt sırada olduğu görülmektedir. İspanya'da ise ülkemizde olduğu gibi ayçiçeği en önemli yağ bitkisi olarak üretimdeki yerini almıştır.

Çizelge 4. Bazı Ülkelerin Yağlı Tohum Üretimi Değerlerinin Dağılımı

ÜLKELER	ÜRÜNLER	ÜRETİM MİKTARI %
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETİ	Soya Fasulyesi	88
	Pamuk Çiğidi	8
	Ayçiçeği	2
	Yerfistiği (Kabuklu)	1.4
	Kolza /Kanola	0.6
FRANSA	Kolza /Kanola	60
	Ayçiçeği	35
	Soya Fasulyesi	5
İTALYA	Soya Fasulyesi	66
	Ayçiçeği	29
	Kolza /Kanola	5
İSPANYA	Ayçiçeği	84
	Pamuk Çiğidi	11
	Kolza /Kanola	5
TÜRKİYE	Ayçiçeği	38
	Pamuk Çiğidi	55
	Yerfistiği	4
	Soya Fasulyesi	2
	Susam	1

Kaynak: Oil World Annual 1998

Çizelge 5. Dünya Yağlı Tohum Üretim Miktarlarının Ülkelere Göre Dağılımları

ÜLKELER	ÜRETİM MİKTARLARI %
ABD	29
ÇİN	14
BREZİLYA	11
HİNDİSTAN	10
ARJANTİN	9
AET ÜLKELERİ	5
KANADA	4
ESKİ SOVYETLER BİRLİĞİ	4
TÜRKİYE	0.86
DİĞERLERİ	13.2

Kaynak: Oil World Annual 1998

Çizelge 5 incelendiğinde başta ABD olmak üzere Çin ve Brezilya'nın dünya yağlı tohum üretiminde % 54'lük bir payla önemli katkı sağladıkları, yağlı tohum fiyatlarının dünya borsalarında oluşmasında da ağırlıklarını her zaman hissettirdikleri görülmektedir.

3. YAĞLI TOHURLU BİTKİLERİN ÜLKEMİZDEKİ DURUMU

DİE verilerine göre; yağlı tohumlara ayrılan alan toplam ekim alanında 1995/ 96 yılından itibaren bir azalış trendi izlemektedir. 1995/ 96 yılında 1.537 milyon hektar olan toplam ekim alanı 1996/ 97 yılında 1.462 ve 1997/ 98 yılında da 1.433 milyon hektar olarak bir gerileme göstermiştir. Bu gerileme haşhaş dışındaki diğer tüm yağlı tohumlarda belirgin olarak gözlenmiştir.

Yağlı tohum üretim değerlerine baktığımızda, 1995/ 96 yılında toplam yağlı tohum üretimi 2.392 milyon ton iken, 1996/ 97 yılında pamuk, ayçiçeği, soya fasulyesi, haşhaş ve aspir üretimlerindeki azalışa bağlı olarak 2.205 milyon tona gerilemiştir.

1997/ 98 yılında ise yeniden 2.238 milyon tona ulaşmıştır. Aslında 1997/ 98 yılında pamuk, soya fasulyesi, susam ve aspir üretimlerinde yine bir düşüş yaşanırken, özellikle ayçiçeğindeki verim artışına bağlı olarak toplam yağlı tohum üretim miktarında da bir önceki yıla göre % 1.5 düzeyinde bir artış oluşmuştur.

Çizelge 6'da ülkemizde üretilen önemli yağlı tohumlu bitkilerin ekiliş ve üretim değerleri ile verim potansiyelleri verilmiştir. Yağlı tohumlu bitkilerimizin bugünkü mevcut durumunu önemlilik sırasına göre aşağıdaki gibi değerlendirebiliriz.

3.1.Ayçiçeği

Çizelge 6 incelendiğinde, ayçiçeği ekiliş alanları 1990 yılında 715 bin hektar iken her yıl giderek azalan bir trend izleyerek 1998 yılında 545 bin hektara kadar düşmüştür. Buna karşılık 1990 yılındaki 860 bin tonluk üretim değerini aynen 1998 yılın-da ekiliş alanındaki azalışa rağmen koruyabilmiştir. Bunun da en önemli nedeni Yaklaşık % 32' lik verim artışındaki olumlu gelişmedir. Ülkemizde ekimi yapılan yağlı tohumlu bitkiler arasında ekim alanı ve yağ üretimi bakımından (%73) ilk sırayı alan ayçiçeği ağırlıklı olarak Trakya bölgesinde üretilmekte olup bununda %29'unu tek başına Tekirdağ ili karşılamaktadır.

Çizelge 6. Türkiye Yağlı Tohumlu Bitkilerin Ekiliş, Üretim ve Verim Değerleri

ÜRÜN		1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Ayçiçeği	A	715	565	608	597	586	585	575	560	545
	B	860	800	950	815	740	900	780	900	860
	C	1203	1417	1564	1367	1263	1538	1357	1617	1578
Pamuk (Çiğit)	A	641	599	637	568	581	757	744	722	731
	B	1702	1510	1536	1561	1638	2224	2083	2105	2093
	C	2654	2523	2409	2749	2817	2938	2800	2917	2864
Kolza	A	2	0.5	0.5	0.005	0.006	0.007	0.002	0.01	0.11
	B	2	1	1	0.009	0.01	0.009	0.005	0.01	0.3
	C	1041	2008	2000	1800	1667	1286	2500	1000	2632
Aspir	A	0.1	0.2	0.2	0.1	0.1	0.1	0.08	0.07	0.07
	B	0.1	0.1	0.1	0.1	0.09	0.1	0.07	0.06	0.07
	C	849	863	798	897	900	933	914	878	1029
Susam	A	85	94	83	80	85	73	74	68	60
	B	39	43	34	30	34	30	30	28	26
	C	460	457	411	375	400	411	405	412	433
Soya	A	74	50	46	27	29	31	21	19	22
	B	162	110	95	63	70	75	50	40	49
	C	2189	2222	2065	2355	2414	2419	2439	2105	2227
Yerfıstığı	A	24	26	29	30	30	29	34	32	35
	B	63	60	67	70	70	70	80	82	90
	C	2630	2317	2326	2333	2233	2414	2353	2563	2571
Haşhaş	A	9	27	16	7	25	60	12	30	45
	B	5	22	7	3	14	28	5	11	20
	C	571	834	430	436	553	470	448	369	444

Kaynak: TÜGEM, Yağlı Tohumlu Bitkiler Danışma Kurulu 1. Toplantı Raporu
A: Ekim Alanı (1000Ha) B: Üretim (1000 Ton) C: Verim (kg/ha)

Ayçiçeği genellikle kuru koşullarda yetiştirilmektedir. Ancak yağışlarla alınan su miktarı yeterli değilse verim alınması için sulama gereklidir. Kurak koşullarda sulama ile % 100 varan bir verim artışı sağlanabilmektedir. Genellikle verim düşüşü çiçeklenmeden 20 gün önce ve sonrasında içine alan peryotta oluşan su noksanlığından kaynaklanmaktadır. Bu peryotta yapılacak 1-2 sulama ile verim artışı sağlanabilmektedir. Özellikle Orta Anadolu Bölgesi ve Batı Geçit Bölgeleri'mizde daha çok kuraklıktan kaynaklanan verim düşüklüklerini minimize edebilmek için ayçiçeğinde özellikle sulama potansiyeli olan alanlarda sulamanın teşvik edilmesi hem üretici hem de ülke ekonomisi açısından bir kazanç olacaktır. Son yıllarda ayçiçeği üretiminde görülen yeter-sizliğin temel nedenlerinden bir tanesi üretim alanlarında görülen azalmadır. Ayçiçeği- buğday Trakya yöresinde yetiştirilen iki ana ürün olup fiyat açısından ayçiçeğinin buğday ile rekabet edebilmesi için ayçiçeği / buğday fiyat paritesinde ayçiçeği lehine 2.5-3.0 arasında olması gerekmektedir. 1980 yılında buğdaya verilen fiyatın 2.9 katı , arpa fiyatının 3,4 katı ayçiçeğine verilirken bu oran özellikle 1990 yılında 1,7'ye kadar düşmüş ve zaman zaman artışlar olmuşsa da 1980 yılı düzeyine ulaşmamıştır. Ayçiçek/ buğday fiyat paritesinin 2,5 'dan aşağı düşmesi sonucu Trakya bölgesi üreticilerinin ayçiçeğinden kaçarak buğday /buğday ekim nöbetini uygulaması bölge topraklarında yer yer % 1'in altına düşen organik madde

miktarının daha da azalmasına neden olduğu gibi bölgede süne ve zabrus zararlarının yaygınlaşmasına da neden olmaktadır. Halbuki Trakya bölgesinde tahıllar ve ayçiçeği ekim nöbeti toprak verimliliği ve bitkisel yağ açığının kapatılması açısından çok önemlidir. Bölgede ortalama 600- 750 bin hektar tahıl grubundan ürün yetiştirildiği halde, ayçiçeği ekim alanı 325-450 bin hektar civarında gerçekleşmektedir. Tahıl ekim alanında yaklaşık 200 bin hektarlık alanda üst üste ekim yapılmaktadır. Bu alanın ayçiçeği-buğday ekim nöbetine alınması ile yaklaşık yılda 100 bin hektarlık alan ayçiçeği ekimine kazandırılmış olacaktır. Bunun gerçekleştirilebilmesi içinde uygun taban fiyat verilmesi ve birim alandan sağlanacak kazancın dengelenmesine bağlıdır.

Ayçiçeği ülkemizde daha çok yağı için yetiştirilmekte olduğundan yağ sektörü için bir hammadde oluşturmaktadır. Toplam ayçiçeği üretiminin ancak % 2.6' sı çerezlik ayçiçeğidir. Trakya bölgesinde elde edilen ayçiçeği verimleri hibrit tohumluk kullanım oranının son yıllarda artışına bağlı olarak 191 kg/da ile ülke ortalaması olan 158 kg/da 'dan yüksek bir değer göstermektedir. Ülke ortalaması değerleri Rusya, Kazakistan, Ukrayna ve Moldavya ile hemen hemen başabaş giderken, özellikle Fransa(200-240 kg/da), Macaristan (160-207 kg/da) gibi ülkelerin altında kalmaktadır. Verim artışının sağlanmasında sulamanın teşvik edilmesi yanında, kuraklık stresine dayanıklı, yüksek yağ oranı ve kalitesine sahip, hibritlik oranı %20'nin üzerinde olan başta orabanşın yeni ırkları ile mevcut hastalık ve zararlılarına dayanıklı çeşitlerin üretimde kullanılması önem taşımaktadır. Son yıllarda birliklere veya özel yağ fabrikalarına teslim edilen ayçiçeği tohumlarının kalitesi giderek kötüleşmektedir. Birliklerin alım sırasındaki hoşgörülerini ürün içindeki yabancı maddelerin (özellikle ayçiçeği tabla parçacıkları ile kum, toprak vb.) artmasına neden olmaktadır. İthal tohumla karşılaştırıldığında bu bozulmanın bariz olarak görüldüğü, yabancı madde oranının ortalama %7 gibi yüksek düzeyde olduğu ve bu konu üzerine hiç deyinilmediği görülmektedir (Anonymous,1997).

3.2. Pamuk Tohumu (Çiğit)

Çizelge 6 incelendiğinde ;1990 yılında 1.702 bin ton olan çiğit üretiminin 1998 yılında 2.093 bin tona ulaştığı gözlenmektedir. Bu artış doğrudan doğruya pamuk ekiliş alanlarındaki artış yanında çiğit verimindeki yaklaşık %8'lik artıştan kaynaklanmıştır. GAP bölgesinde sulamaya açılan alanlarda pamuk ekiminin yaygınlaşmasına da bağlı olarak toplam pamuk ekim alanında özellikle 1995/ 96 yılında %30'-luk bir sıçrama gerçekleşmiştir. Ancak pamuk fiyatlarının düşüklüğüne karşılık, pamuk üretim maliyetlerinin nispeten yüksek olması sonucunda izleyen yıllarda az da olsa tekrar bir azalış gözlenmiştir. Buna göre 1995/ 96 yılında 756.694 hektar olan ekim alanı %1.7 'lik bir azalışla 1996/ 97 yılında 743.775 hektara 1997/ 98 yılında da 722.303 hektara inmiştir. 1998/ 99 yılında ise pamuk alımlarında uygulanan prim sisteminin de etkisiyle ekiliş alanı 731.000 hektara ulaşmıştır. Çırcırlanan çekirdekli pamuktan lif ve fire düştükten sonra yaklaşık % 60'l çiğit olarak ayrılmaktadır. Çiğitin % 7.8'i tohumluk olarak

kullanılmakta, geri kalan kısımda yağ sanayinde hammadde olarak işlenmektedir. Çiğit ortalama 17-21 oranında yağ içerir ise de ham yağ olarak bunun ancak % 14.5-15.0' i alınabilmekte gerisi küspede kalmaktadır. Buna göre yaklaşık üretilen 2 milyon ton çiğitten 160 bin tonu tohumluk olarak ayrıldıktan sonra geriye kalan miktardan (184 bin ton) yağ sanayince yaklaşık 276 bin ton bitkisel yağ sağlanabilmektedir.

3.3. Soya

1998 yılı soya ekiliş alanı 22 bin ha, üretim ise 49 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Soya ekiliş ve üretiminde son 15 yıl içerisinde çok hızlı bir düşüş trendi gözlenmiştir. 1980'li yıllarda ana ve ikinci ürün olarak daha çok Güney ve Ege bölgesine kayan soya tarımı o yıllarda uygulanan aynı ve nakdi devlet destekleriyle 1987 yılında 112 bin ha ekiliş karşılığı 250 bin ton üretim değeri ile büyük bir sıçrama göstermişti. Bu tarihlerden itibaren devlet desteğinin kalkmasıyla bu düşüş eğilimi hızlanmıştır. Soya tohumlarında bulunan % 18-24 oranında yağı ile bitkisel yağ sanayine bugün için büyük bir katkı sağlaması beklenemez. Fakat başlangıçta yapılan yanlışların düzeltilmesiyle soya tarımı daha önce ağırlıklı olarak ekildiği bölgelerde ve GAP bölgesinde tekrar büyük bir atılım yapılabilir. Bunun içinde son yıllarda genellikle sonbaharda hasat döneminde açıklanan taban fiyatlarının soyanın bölgedeki en önemli rakibi olan mısır fiyatlarının buğday fiyatları ile birlikte mayıs sonu- haziran ayı başlarında belli olmasında olduğu gibi uygulanması gerekmektedir. Aksi halde doğal olarak üreticiler ekim öncesinde her türlü hesabını yaparak 2. ürün için tercihini mısıra kaydırmaktadır. Diğer bir konu son yıllarda 2.0 veya daha düşük seviyelerde belirlenen soya/ mısır paritesinin her iki ürünü de bol miktarda üreten ülkelerde olduğu gibi 2.3- 2.5 kat olarak uygulanması ile soya üretimi arttırılabilir. Soya ekilişindeki azalışın diğer bir nedeni de soya alımlarında yaşanan sorunlardır. Devletçe alımların sadece Çukobirlik'e bırakılması, bu kurumunda sadece kendi ortaklarından alım yapması, peşin para ile ürününü satmayı tercih eden üreticiyi tüccarın insafına bırakmaktadır. Çukurova bölgesi için soya tarımında artışın sağlanmasında pazar garantisi ve peşin para ile alım konusunda devlet desteğinin bir süre daha devamında yarar bulunmaktadır. Dünyada 250- 300 değişik alanda kullanımı olan soyanın ülkemizde de birçok ürünün yapımında kullanıldığı bilinmektedir. Protein, yağ ve onlardan elde edilen yan ürünlerinin yılda 170 milyon dolara varan miktarlarda ithalatıyla sanayide değerlendirilişi, soyanın bir sanayi hammaddesi olduğunun kanıtıdır. Ancak, ülkemizde soya ile ilgili entegre yan sanayi tesislerinin olmayışı, yerli üretim açısından büyük olumsuzlukları beraberinde getirmekte ve soya tohumunun sadece yağını çıkarıp, kalanından küspe olarak yararlanma şeklindeki katma değeri yetersiz bir sanayi üretim metodunu geçerli kılmaktadır ki, bu da ekonomik potansiyel adına önemli bir kayıptır. ABD ve Brezilya'nın her yıl milyonlarca dolarlık soyalı yan ürünler ihraç ettiği anımsanırsa, ekolojisi ile soya üretimine uygun bölgelere sahip bir ülkenin, bu tür bir ekonomik kaynağı devreye sokamaması üzüntü vericidir.

3.4.Kolza

Kolza veya son yıllarda yağ kalitesi yönünden geliştirilmiş ticari ismi ile Kanola bitkisi de ülkemizde son derece ihmal edilmiş bir bitkidir. Bugün ülkemizde tahıl üre-timi yapılan her yerde kolzanın yetiştirilebileceği göz önüne alınarak ve GAP bölge-sinde sulamaya açılan tarım alanları da dikkate alındığında yağ açığımızı kapatmada önemli alternatif yağ bitkilerinden birisi olduğu yadsınamaz. Çünkü yağı da son derece kaliteli ve oleik asit oranı en yüksek bir yağdır. Ancak 80' li yılların başına kadar özellikle Trakya yöresinde yaygın olarak yetiştirilen kolza o yıllarda yağındaki erusik asit ve küspesindeki kükürt içeren toksik etkili glukosinalat oranlarının yüksek olması nedeniyle 2 yıl süre ile yeni ıslah edilmiş, yağ kalitesi yüksek kolza tohumlarının yetiştirilmesi amacıyla yasaklanmıştır. Daha sonra 00 tipi kaliteli yağ içeren çeşitler ülkemize de getirilmiş ise de ekimi yaygınlaştırılamamıştır. Kolza tohumlarında % 40- 45 oranındaki yağı, daha çok sıvı halde gıda sanayinde değerlendirilmektedir. Eski kalitesiz kolza yağında bulunan erusik asitin margarinde kristallenmeyi ters yönde etkilemesi nedeniyle margarin sanayinin başlangıçta duymadıkları ilgi erusik asitsiz çeşitlerin eldesiyle tamamiyle kalkmış, kolza yağı margarin sanayinde de geniş ölçüde üretici ülkelerde tüketilmeye başlanmıştır.

Bilindiği gibi birçok yağ bitkisi başta ayçiçeği olmak üzere yazlık olarak ekilmektedir. Kolzanın yazlık ve kışlık çeşitlerinin bulunması, yazlık ekildiğinde temmuz, kışlık ekildiğinde haziran ayında hasat olgunluğuna gelmesi ile bu aylarda hiç bir yağ bitkisinin hasatının söz konusu olmaması nedeniyle atıl kapasite çalışan yağ ve yem fabrikalarının hammadde gereksinimini karşılayarak tam kapasiteyle çalışmalarına olanak vermesi, ekimden hasadına kadar mekanizasyona uygun olması, birim alandan birçok yağ bitkisine göre yüksek tohum ve yağ vermesi bu bitkinin olumlu özellikleri arasında sayılabilir.

Kolza Trakya - Marmara bölgesinde, Orta Anadolu ve Geçit bölgelerimizde kışlık yağ bitkisi olarak ekim nöbetine girebilecek bir bitkidir. Ancak Trakya yöresinde yabani hardalın olması ve son yıllarda özel tohumluk firmalarınca ülkeye sokulan ve üretim izni alan çeşitlerin kompozit olması nedeniyle kullanılacak tohumların her yıl yenilenmesi gerekmektedir. Eğer üretici kullanılacak tohumluğun pahalı olması ve bilgi eksikliği nedeniyle kendi tohumluğunu kullanması durumunda, yabani formlardan tozlanarak yağ kalitesini olumsuz yönde etkileyen erusik asitin artmasına neden olabilirler. Bunun için kolzanın yaygınlaştırılması isteniyor ise mutlaka tohumlukla ilgili düzenlemelerin önceden yapılması ve belli bir süre sözleşmeli üretim yaptırılması, alım garantisinin verilmesi gibi teşvik edici tedbirler sağlanmalıdır.

3.5. Yerfıstığı

Ülkemizde üretilen yerfıstığı çerezlik olarak tüketilmekte ve bu nedenle üre-timinde büyük artışlar sağlanamamaktadır. Tohumunda % 50'den fazla yağ içermesine ve yağının da zeytinyağı kalitesine yakın bir değerde olmasına rağmen

men bitkisel yağ sanayinde değerlendirilemeyişi birim alandan elde edilen yağının bugünkü koşullarda diğer yağlı tohumlu bitkilerle rekabet edemeyecek düzeyde pahalıya elde edilmesidir. Yerfıstığına yağlık çeşitlerin geliştirilmesi yanında hasat ve harmanda mekanizasyonun gerçekleştirilmesi ile özellikle Güney Anadolu bölgemizde ikinci ürün olarak, GAP yöresinde de ekim nöbetinde ana ürün olarak üretimi arttırılabilecektir.

3.6.Susam

Susam bitkisi de yerfıstığı gibi çok kaliteli bir bitkisel yağ içermesine karşın yağının birim fiyatının pahalı olması nedeniyle bitkisel yağ sanayimizde bugün için bir katkı sağlamamaktadır. Ayrıca tohum veriminin düşük olması da bir dezavantaj getirmektedir. Halen ülkemizde tahin yapımında ve çerez olarak değerlendirilen tohumları borsada oluşan fiyatlara göre ekilişi ve üretimi üreticiler tarafından plansız ve programsız olarak gerçekleştirilmektedir. GAP yöresinde gelecekte yüksek tohum verimine sahip çeşitlerin devreye sokulması ile, sulama koşulları altında mekanizasyon sorunları da çözümlendiği takdirde yağ sanayimizde değerlendirilebilir.

3.7.Haşhaş

Haşhaş bitkisi bir yağ bitkisi olmakla birlikte ülkemizde esas kullanım amacı ilaç sanayinin hammaddesini sağlamak olmuştur. Ekimi izne tabii olan haşhaş bitkisinde son yıllarda ekim izni alan il sayısının artışı yanında kişi başına ekilecek alanın artırılmasına bağlı olarak ekiliş alanı son 5 yıl içerisinde 7 bin hektar'dan 45 bin hektara, üretimi ise 20 bin tona ulaşmıştır. Haşhaşın kaliteli olan yağı bugün için yetiştirildiği yöre halkı tarafından az da olsa basit yağhanelerde pres usulü ile elde edilerek tüketilmektedir. Gelecekte ekiliş alanının yaygınlaştırılmasıyla yağ sanayisine hammadde verebilecek potansiyele erişilebilir.

3.8.Aspir

Ayçiçeği yanında alternatif yağ bitkileri arasında kolzanın yanında aspir de ülkemiz de önemli bir potansiyel olarak görülmektedir. Özellikle aspirin kurağa dayanıklı bir bitki olması Orta Anadolu ve geçit bölgelerimizde nispeten kurak koşullarda ekim nöbetine alınarak üretimi yaygınlaştırılabilir. Tohumlarında %30-35 yağ içeren aspir bitkisinde devlet desteği sağlandığı takdirde halen ABD'nde %40-45 yağ içeren çeşitlerin ülkemizde de yetişebileceği yapılan araştırmalarla ortaya çıkarılmıştır. Mekanizasyon problemi olmayan, yağ kalitesi özellikle linoleik asitce zenginliği nedeniyle yüksek olan bu yağ bitkisinin geleceği ümitvar görülmektedir. Halen kurağa dayanıklı bir bitki olarak bilindiğinden sulama koşulları sağlanmadan yetiştirilmekte, verimi de 100kg/da gibi oldukça düşük gerçekleşmektedir. Yetiştirme tekniklerinin olumlu uygulanması halinde bitkisel yağ açığımızın kapatılabilmesinde büyük katkı sağlayacaktır.

4.ÜLKEMİZ YAĞLI TOHUM VE BİTKİSEL YAĞ TİCARETİ

1960' lardan beri kapatılamayan bitkisel yağ açığı , her yıl giderek artan miktarlarda milyonlarca dolar döviz ödenerek ithalatla karşılanmaktadır. Çizelge 7'de yağlı tohum ithalat değerleri, Çizelge 8' de ise bitkisel yağ ithalat değerleri verilmiştir. Çizelge 7 incelendiğinde; soya, ayçiçeği ve çiyit olarak 1993 yılında 222- 430 bin ton karşılığı 42.028.488 dolar ithalat yapılmış iken, 1998 yılında 1.078.229 ton yağlı tohum karşılığında 273.904.998 dolar ithalat karşılığı döviz ödenmiştir. Başta ayçiçeği olmak üzere soya tohumu ithalatta ilk sıraları almıştır. Bitkisel yağ ithalat değerlerini gösteren çizelge 8 incelendiğinde; 1993 yılında toplam bitkisel yağ ithalatımız olan 743.535 ton için 354.649.221 dolar döviz ödenmiş iken 1998 yılında 610.762 ton bitkisel yağ karşılığı 362.197.232 dolar döviz ödenmiştir. Yağlı tohum ve bitkisel yağı birlikte ele aldığımızda 1998 yılı için yaklaşık 636 milyon dolar karşılığı ithalat yaptığımız görülmektedir. Bitkisel yağ ithalat değerlerine baktığımızda ilk sırayı ayçiçeği, palm yağı ve soya yağı almaktadır. Bunları mısırözü yağı, kolza ve hindistan cevizi yağı izlemektedir.

Çizelge 7. Türkiye Yağlı Tohum İthalat Değerleri

ÜRÜN		1993	1994	1995	1996	1997	1998
SOYA FASULYESİ	Ton	30.484	57.899	169.208	149.252	241.805	285.193
	\$	7.640.211	15.794.009	47.025.616	46.263.852	80.760.855	78.465.836
	\$/ Ton	251	273	278	310	334	275
AYÇİÇEĞİ	Ton	66.050	94.646	356.982	610.170	564.233	678.415
	\$	18.322.844	29.180.294	119.524.678	172.773.932	139.761.174	177.141.033
	\$/ Ton	277	308	335	284	248	261
ÇİĞİT	Ton	125.896	84.821	53.263	8.113	68.915	114.621
	\$	16.065.433	11.354.063	7.208.129	1.151.099	10.329.974	18.298.129
	\$/ Ton	128	134	135	141	150	160
TOPLAM ÇEKİRDEK	Ton	222.430	237.366	579.453	797.408	875.131	1.078.229
	\$	42.028.488	56.328.366	173.758.423	228.996.542	230.891.607	273.904.998

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, 1999.

Çizelge 9' da aynı yıllar içerisinde yapılan bitkisel yağ ihracat değerleri verilmiştir. Bu değerlere göre 1998 yılında 295.631 ton bitkisel sıvı ve katı yağ ihracatından 261.538.132 dolar döviz girdisi sağlanmıştır. İthalat ve ihracat değerlerimizi karşılaştırdığımızda 374.564.098 dolar dış ticaret açığımız olduğu gözlenecektir.

Ülke koşullarına uygun bir yağlı tohum tarım politikasının olmayışı sonucunda bitkisel yağ açığı çok yüksek değerlere ulaşmıştır.Yıllardan beri süre gelen yüksek gümrük vergisi , Trakya ve Karadeniz birliklerine düşük faizli kredi verilerek yapılan korumacılık tedbirlerinin bir sonuç vermediği görülmüştür. Tüm bitkisel yağ ithalatında %12 olan gümrük vergisi , ayçiçek tarımını koruma iddiası ile ayçiçek tohum ithalatında % 28.5 ve ayçiçek yağı ithalatında % 38' dir. Türk tüketicisi dünya fiyatlarına göre % 40 daha pahalı yağ tüketmektedir. Tipik

bir enflasyon nedeni olan bu uygu-lama ile Trakya bölgesinde ayçiçek tarımı yapan 100 bin üretici ailesi için 63 milyon

Çizelge 8. Türkiye Bitkisel Yağ İthalat Değerleri

YAĞLAR		1993	1994	1995	1996	1997	1998
SOYA YAĞI	Ton	224.579	133.137	139.862	100.010	164.379	152.815
	\$	100.880.304	77.585.358	92.157.166	60.827.166	93.897.333	101.008.935
	\$/Ton	449	583	659	579	571	661
PALM YAĞI	Ton	214.928	200.740	200.473	174.474	231.817	173.920
	\$	88.160.716	96.619.396	135.275.678	101.546.314	131.550.315	109.268.927
	\$/Ton	410	481	675	582	567	628
HAM AYÇİÇEĞİ YAĞI	Ton	153.930	287.518	305.474	191.695	227.945	156.674
	\$	74.637.608	171.240.221	206.396.163	112.501.302	127.353.805	102.695.813
	\$/Ton	485	596	674	587	559	655
HİNDİSTAN CEVİZİ YAĞI	Ton	4.588	7.794	10.874	12.308	13.560	13.421
	\$	2.056.082	4.492.431	8.011.352	9.693.971	9.842.007	8.535.354
	\$/Ton	448	576	737	788	726	636
PALM ÇEKİRDEĞİ YAĞI	Ton	29.488	25.087	36.122	35.339	39.531	37.875
	\$	16.087.371	16.061.345	29.788.826	30.519.382	31.687.399	27.172.265
	\$/Ton	545	640	825	864	802	717
KOLZA YAĞI	Ton	3.082	---	13.422	11.513	1.586	13.239
	\$	1.381.236	---	8.391.202	6.984.801	1.463.882	8.791.949
	\$/Ton	448	--	625	607	923	664
MISİRÖZÜ YAĞI	Ton	117.898	42.623	67.999	82.183	83.576	62.818
	\$	62.445.894	29.296.113	48.309.941	55.251.293	56.605.960	47.239.890
	\$/Ton	530	687	710	672	677	752
TOPLAM YAĞ	Ton	743.535	696.605	774.026	607.326	762.394	610.762
	\$	345.649.221	395	528.298.328	377.324.229	452.400.701	362.197.232
TOPLAM ÇEKİRDEK	\$	42.028.488	56.328.366	173.758.423	228.996.542	230.891.607	273.904.998
GENEL TOPLAM	\$	387.677.709	451.623.230	702.056.751	606.320.771	683.292.308	636.102.230

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, 1999.

Türk tüketicisi cezalandırılmaktadır. Bitkisel ham yağ ithalatında çok farklı gümrük uygulaması, ayçiçek yağının soya adı altında yurda sokulması, yüksek tonajlı ithalatın düşük tonajlı olarak gösterilmesi, ayçiçek yağına soya veya kolza yağı karıştırılarak piyasaya ayçiçek yağı adı altında arzı gibi kanunsuz bazı girişimlere de neden olabilmektedir. Ayrıca birliklerin (Trakya ve Karadeniz) hem kooperatifçilik hem de sanayicilik yapması sonucu sektörde haksız rekabet, devlet eliyle gerçekleşmektedir. Devletin % 100'ü aşan faiz finans piyasalarından borçlanarak temin ettiği parayı, yıllık % 50 basit faizli kredi olarak birliklere vererek finanse etmesi hem haksız rekabetin hem de hatalı tarım politikasının kaynağını oluşturmaktadır.

1998 yılında korumacılık adı altında ayçiçek tohumuna dünya fiyatlarının çok üstünde sadece politik ve popolist amaçlı bir fiyat ilan edilmesi sonucu hasat edilen ürünün çok önemli kısmını Trakya Birlik satın almak zorunda kalmıştır. Çok acı bir gerçek olarak birliklerin elinde oldukça yüksek miktarda ayçiçek tohumu stok olarak kalmıştır. Zira yağ sanayicileri için ithalat daha ekonomik ol-

maktadır. En kısa sürede eritilmesi ve bir daha stok oluşmaması için yağ sanayicilerinin desteklenmesi sağlanmalıdır.

Çizelge 9. Türkiye Bitkisel Yağ İhracatı (Ton)

G.T.İ.P.	CİNSİ	1993	1994	1995	1996	1997	1998
15.12.11	Ham Ayçiçek Yağı	1.772	667	2.276	5.670	28.324	34.410
15.12.19	Rafine Ayçiçek Yağı	30.436	42.442	44.750	12.407	39.674	37.917
15.16.20	Ayçiçeği Tohumu Yağı	41.081	49.731	72.371	52.267	51.994	65.811
	Toplam Ayçiçek Yağı	73.289	92.840	119.397	70.344	119.992	138.138
15.15.29	Rafine Mısırozü Yağı	48.051	15.205	19.969	28.279	17.176	2.074
15.16.20	Mısırozü Yağı	34.897	14.308	25.287	23.460	19.770	7.111
	Toplam Mısırozü Yağı	82.948	29.513	45.256	51.739	36.946	9.185
15.16.20	Soya Yağı	860	6.573	406	102	108	1.489
15.12.21	Ham Pamuk Yağı	----	----	----	794	1.227	832
15.12.29	Rafine Pamuk Yağı	1.452	1.353	286	2.544	6.520	16.499
15.16.20	Diğer Bitkisel Katı, Sıvı Yağlar	6.944	4.951	145	16.752	30.749	4.829
15.17.10	Margarin	102.789	106.874	141.900	131.645	146.895	117.335
15.17.90	Diğerleri	----	----	----	1.205	4.921	7.324
	TOTAL/Ton	268.282	242.104	307.390	275.125	347.358	295.631
	TOTAL(\$)	231.524.936	223.221.588	326.037.899	266.616.526	304.320.741	261.538.132

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 1999.

Trakya ve Karadeniz birliklerince ayçiçeği alım bedellerini gösteren değerler Çizelge 10' da verilmiştir. Çizelge incelendiğinde ayçiçeği alım fiyatlarının her yıl % 100' e yakın arttığı gözlenmektedir. Bunun sonucu olarak da dünya fiyatları, konulan vergilere rağmen daha düşük olduğundan, sanayici ülke içinden hammadde temini yerine ithalat yaparak gereksinimini karşılama yoluna gitmiştir. Yeni açıklanan 1999 ayçiçek ürünü için verilen 130 bin TL/ kg fiyat dünya piyasalarının dikkate alındığını göstermektedir.

Türkiye'de kişi başına yağ tüketimi incelendiğinde genel olarak bitkisel yağ tüketiminin son dört yılda arttığı gözlenmektedir. 1994/ 95 döneminde 15.28 kg olan tüketim 1.60 kg' lık artışla 1997/ 98 döneminde 16.88 kg/da 'a ulaşmıştır. Bu artış hem sıvı yağ hem de margarin tüketimindeki artıştan kaynaklanmıştır. 1994/ 95 döneminde 8.64 kg olan sıvı yağ tüketimi 1 kg'lık artışla 1997/ 98 döneminde 9.69 kg'a çıkmıştır. Aynı dönemde margarin tüketimi ise 6.64 kg'dan 7.19 kg'a ulaşmıştır. 1997/ 98 döneminde toplam sıvı yağ tüketiminde ayçiçek yağı 7.38 kg ve % 76'lık payla ilk sırayı almıştır. Bunu sırasıyla zeytinyağı, mısırozü yağı, pamuk yağı ve soya yağı izlemiştir.

5. YAĞLI TOHURLU BİTKİLERİN ÜRETİM HEDEFLERİ

Yağlı tohumlu bitkilerin gelecek 2010 yılına kadar ki üretim hedefleri hesaplanırken birçok faktörün yanında en başta geleni DPT'nin öngördüğü yıllık nüfus artış oranıdır. Bunun yanında nadas alanlarının yıllara göre azaltılarak tarıma kazandırılması ile sağlanacak ekili alanların belli oranda ekim nöbeti içerisinde yağlı tohumlara tahsisi, sulamaya açılacak olan tarım arazilerinin yıllık artış oranı önemli etkenlerdir. Yağlı tohum üretim projeksiyonlarının hesaplanmasında uzun yıllara gitmenin pek de anlamı bulunmamaktadır. Zira daha önce DPT'nin kalkınma planlarında ve ilgili kuruluşların üretim hedeflerinde öngördükleri 2000 yılı değerlerine bile ulaşılammış, üretim hedeflerinde büyük sapmalar olmuştur.

Çizelge 10. Tarım Satış Koperatifleri Birliklerinin Ürün Alım Durumları

Yıllar	Türkiye Üretimi (Ton)	Birlik Alım Miktarı (Ton)	Alım Miktarının Türkiye Üretiminde Payı (%)	Birlik Başlangıç Alım Fiyatı (TL/Kg)	Fiyatların Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranı (%)	Birlik Alım Değeri (Bin TL)
AYÇİÇEĞİ (TRAKYABİRLİK)						
1985	800.000	238.792	29.8	140	27	34.178.152
1986	940.000	345.411	36.7	168	20	312.895
1987	1.100.000	165.629	15.1	215	28	610.316
1988	1.150.000	212.436	18.5	370	72	78.824.815
1989	1.250.000	452.099	36.2	650	76	302.227.536
1990	860.000	273.040	31.7	850	31	235.431.470
1991	800.000	298.967	37.4	1500	76	452.234.000
1992	950.000	588.967	62.0	2500	67	1.518.530.759
1993	815.000	288.174	35.4	4000	60	1.155.525.097
1994	740.000	92.593	12.5	9500	138	881.694.713
1995	900.000	196.499	21.8	18000	89	3.536.991.972
1996	780.000	230.898	29.6	35000	94	8.081.443.300
1997	900.000	356.793	39.6	65000	86	24.169.462.605
1998	860.000	392.906	45.7	110000	69	43.920.286.610
AYÇİÇEĞİ (KARADENİZBİRLİK)						
1985	800.000	57.012	7.1	140	27	8.135.937
1986	940.000	48.919	5.2	168	20	8.243.937
1987	1.100.000	32.049	2.9	215	28	6.890.613
1988	1.150.000	36.935	3.2	370	72	13.665.981
1989	1.250.000	70.437	5.6	650	76	47.005.479
1990	860.000	40.473	4.7	850	31	34.769.033
1991	800.000	28.037	3.5	1500	76	42.176.996
1992	950.000	56.729	6.0	2500	67	148.856.000
1993	815.000	38.056	4.7	4000	60	154.633.061
1994	740.000	21.584	2.9	9500	138	206.205.804
1995	900.000	42.983	4.8	18000	89	773.709.984
1996	780.000	38.477	4.9	35000	94	1.346.706.865
1997	900.000	39.077	4.3	65000	86	2.640.829.235
1998	860.000	49.893	5.8	110000	69	5.532.384.825

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 1999.

. Konuya bu açıdan baktığımızda Çizelge 11'de 2010 yılı yağlı tohum ekiliş alanları ve bitkisel yağ tüketimi hesaplanmıştır. Çizelgede kişi başına yağ tüketimi Avrupa normlarındaki değerler dikkate alınarak 23kg olarak belirlenmiştir.

Çizelge 11. Türkiye 2010 Yılı Bitkisel Yağ Tüketim Projeksiyonu

Yıllar*	Türkiye Nüfusu (1000 Kişi)	Kişi Başına Yağ Tüketimi	Türkiye Yağ Tüketimi (Ton)	Pamuk Ekim Alanı** (Bin Ha)	Ayçiçeği Ekim Alanı (Bin Ha)	Yerfıstığı Ekim Alanı (Bin Ha)	Soya Ekim Alanı (Bin Ha)	Kolza Ekim Alanı (Bin Ha)	Yağ Bitkileri Alanı*** (Bin Ha)
1999	64750	23	1489250	4380	2482	1154	3169	1241	1749
2000	65743	23	1512089	4447	2520	1172	3217	1260	1822
2001	66750	23	1535250	4515	2559	1190	3266	1279	1850
2002	67774	23	1558802	4585	2598	1208	3317	1299	1878
2003	68813	23	1582699	4655	2638	1227	3419	1319	1907
2004	69868	23	1606964	4726	2678	1246	3367	1339	1936
2005	70939	23	1631597	4799	2719	1265	3471	1360	1966
2006	72027	23	1656621	4872	2761	1284	3525	1381	1996
2007	73132	23	1682036	4947	2801	1304	3578	1402	2027
2008	74253	23	1707819	5023	2846	1324	3634	1422	2058
2009	75391	23	1733993	5100	2890	1344	3689	1445	2087
2010	76546	23	1760558	5178	2934	1365	3746	1467	2121

*1997 Nüfus sayımı dikkate alınarak yıllık % 1.53 nüfus artışına göre 2010 yılına kadar Türkiye nüfusu hesaplanmıştır.

**1998 yılı pamuk çiğdi hektara verimi ve Atakışi (1985) pamuk çiğdindeki yağ içeriği dikkate alınarak Türkiye'nin yağ ihtiyacını sağlamada sadece pamuk ekim alanı bulunmuştur.

***1998 yılı pamuk, yerfıstığı, soya, ayçiçeği hektara verim ve Atakışi (1985) bu bitkilerin yağ oranları dikkate alınarak Türkiye'nin yağ bitkileri ekim alanları ihtiyacı hesaplanmıştır.

Çizelge 11 incelendiğinde; 1999 yılında bitkisel yağ tüketim değeri olan 1.489. 250 tondan 2010 yılında 1.760.558 tona çıkabileceği, bunun içinde yağ bitkileri ekiliş alanının 1.749 bin hektardan 2.121 bin hektara ulaşması gerektiği görülmektedir.

1998 yılı verilerine göre Türkiye'de yağ bitkileri ekim alanı 1.394 bin hektardır. Bu alan içerisinde yaklaşık 160-180 bin hektarlık alandan elde edilen yağlı tohumlar başka amaçlarla kullanılmaktadır (Yerfıstığı, susam, haşhaş, çe-rezlik ayçiçeği). Bu durum dikkate alındığında Türkiye'nin yağlı tohum ekim alanı yaklaşık 1.210- 1.230 bin hektarlık bir alanda yapılmaktadır. Türkiye sadece kendi gereksinimini karşılayabilmek için nüfus artış hızı dikkate alındığında 2010 yılında yaklaşık 950 bin hektarlık bir alan daha gerekecektir. İleriye dönük üretim hedeflerimizi gerçekleştirebilmek için önümüzde; kademeli olarak sulama açılan GAP bölgesi büyük bir şanstır. Bu bölgede özellikle soya, yerfıstığı ve kolza gibi alternatif yağ bitkilerinin üretimi devletçe teşvik edici tedbirlerle gerçekleştirildiği takdirde büyük bir adım atılmış olacaktır.

Ayrıca Orta Anadolu ve Geçit bölgelerimizde nadas alanlarının kaldırılmasıyla aspir ve kolzaya ekim nöbetinde yer verilerek ekiliş ve üretim potansiyeli-miz artacaktır. Özellikle sulanan şekerpancarı sahalarında ayçiçeğine tahıl ye-rine ekim nöbetinde daha çok yer verilerek de yağlı tohum üretimi artırılabilir-ektir. Güneydoğu Anadolu bölgesinde kışların çok sert geçmemesi nedeniyle kışlık aspir yetiştiriciliği rahatlıkla yapılabilen ve çeşitlere göre ortalama 260 kg/ da civarında verim alınabilmektedir. Aspirdeki yağ oranını da ıslah çalış-

maları ile iyileştirerek yeni çeşitlerin üretime sunulması üretim projeksiyonlarının yakalanmasında etkili olacaktır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkemizde ortaya çıkan yağ açığını kapatabilmek, ithal yoluyla döviz kaybını önleyebilmek ve mamul yağ ihraç ederek ülkemize döviz kazandırmak, üreticimizin gelir düzeyini yükseltmek, devletin ve ilgili kurum ve kuruluşların acilen yapması gereken en temel görevleridir. Her yıl 500 milyon dolar civarında döviz ödeyerek ithalatla karşılamaya çalıştığımız bitkisel yağ açığımızı kapatabilmek için derhal alınması gereken tedbirler kısa başlıklarla aşağıdaki gibi özetlenebilir.

- Yağlı tohum üretiminde ekimden önce devlet tarafından ekonomik teşvik ve güvence mutlaka sağlanmalıdır.
- Yağlı tohumlara devletin alım garantisi verilmelidir.
- Yağlı tohumların rekabet ettiği diğer ürünler arasında fiyatlandırma yönünden dengenin sağlanması gerekmektedir.
- Dünya ile entegrasyonun sağlanması açısından yağlı tohumların üretim maliyetlerinin azaltılmasında gerekli koşulların devletçe üstlenilmesi gerekir.
- Yağlı tohum üretimi, örneğin geçmişteki başarılı çalışmalarıyla bilinen şeker şirketi gibi devlete bağlı özel bir kuruluşun denetimine verilerek ülke çapında yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.
- Ayçiçeği ekilişi yanında devlet ve özel sektör kuruluşlarının teşviki ile kolza, aspir ve soya gibi bitkisel yağ üretimine katkı sağlayacak alternatif yağ bitkilerinin yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.
- En kısa zamanda özellikle ayçiçeğinde destekleme prim sistemine geçilerek yağ sanayicilerinin ithalat yerine ülkedeki hammaddeyi kullanmaları teşvik edilmelidir.
- Bitkisel yağlarda % 8 olan KDV oranı perakendeciye kadar olan satış kademesinde zeytinyağında olduğu gibi % 1 'e düşürülmelidir.
- Yerfıstığı ve susam tarımında mekanizasyon devletçe sağlanarak, yağın maliyeti düşürülerek yağ sanayisine daha fazla katkısı gerçekleştirilmelidir.
- Soya ve yerfıstığında yüksek verimin önemli koşullarından olan bakteri üretimi devletçe desteklenmeli ve üreticilere verilmelidir.

- Üretilen ürün devlet ve özel sektör tarafından bekletilmeden alınmalı ve alınan ürünü işleyecek fabrika ve işletmelere taşımacılıkta kolaylıklar sağlanmalıdır.
- Marjinal alanların değerlendirilmesi yanında sulu tarıma açılmış olan GAP bölgesinde yağlı tohumlu bitkilerin planlı ve programlı olarak yaygınlaştırılmasıyla yağlı tohum üretimi artırılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Aksoy, Ş.ve Şener, A.1999. Yağlı Tohumlar ve Bitkisel Yağlar Durum ve Tahmini, TEAE. Yay.No: 18, Ankara, 1-70.
- Aksoy,Ş., İnan,İ.H., Özdemir, G., Gaytancıoğlu, O., Kubaş,A. ve Sağlam,C. 1996. Trakya Bölgesinde Bitkisel Sıvı Yağ ve Margarin Sanayi Sektör Analizi, Ekonomik Yapı, Darboğazlar ve Çözümler. TÜBİTAK- TOGTAG; Proje No: 1312.
- Anonymous, 1997. Başbakanlık D.İ.E. Tarımsal Yapı ve Üretim, Ankara.
- Anonymous, 1997. Başbakanlık D.İ.E. Türkiye İstatistik Yıllığı, Ankara.
- Anonymous, 1997. Türkiye Bitkisel Yağ Raporu, Bitkisel Yağ San.Dern.Yay. No:3, İstanbul.
- Arıoğlu, H.H. 1999. Yağ Bitkileri Yetiştirme ve Islahı. Ç.Ü. Ziraat Fak. Yayın No: 220, Adana, 204 s.
- Atakişi, İ. K. 1985. Yağ Bitkileri Yetiştirme ve Islahı. Ç. Ü. Ziraat Fak. Ders Notu. Yayın No: 147, Adana. 120 s.
- Kaya,Y. 1999. Yağlı Tohumlu Bitkiler Tarımı. Yağlı Tohumlu Bitkiler Danışma Kurulu I. Toplantı raporu. Ankara. 17-35.
- Kızıl,Ş. Ve Şakar,D. 1997. Diyarbakır Ekolojik Koşullarında Aspirde uygun Ekim Zamanının Saptanması Üzerinde Bir Araştırma. Türkiye 2. Tarla Bitkileri Kongresi, Samsun.
- Kolsarıcı, Ö. 1998. Bitkisel Yağ Açığımız ve Çözüm Yolları. A.Ü. UTABİM Seri konferansları. Ankara. 1-7 .
- Kolsarıcı, Ö.,Bayraktar,N.,İşler,N.,Mert, M. ve Arslan, B. 1995. Yağlı Tohumlu Bitkilerin Tüketim Projeksiyonları ve Üretim Hedefleri. 4: Teknik Tarım Kongresi, Zir, Bank. Kültür Yay. No: 26, 467-483.
- Tuğlular,T. 1999. Bitkisel Yağ Sektörü. Yağlı tohumlu bitkiler danışma kurulu I. Toplantı raporu. Ankara. 36- 43.